
1. UVOD UREDNIKA O JEZIKU, NORMI IN KNJIŽNOSTI

Razpravljanje o knjižnem jeziku je še posebej v slovenskem jezikoslovju pogosto obremenjeno z veliko najrazličnejših ideoloških predsodkov. Predvsem se jeziku pripisuje velikanska moč vplivanja na jezikovno skupnost. To je bilo mogoče resnično konec 19. stoletja, ko je jezik postajal narodnoidentifikacijsko sredstvo in s tem prestižni element neke narodnostne skupnosti. Toda že v 20. stoletju se je praško jezikoslovje začelo intenzivno ukvarjati s problemom ustreznega normiranja, kar je imelo velik vpliv tudi na slovenski prostor. V jezikoslovju se pojavi v osredju raziskovalnega zanimanja pojem norma, nujno pa se ob pojmu knjižnosti pojavlja tudi pojem kodifikacija in narodovo »občestvo« (Havránek) oz. krajše narod. Koncept jezika, še posebej knjižnega, kot tiste jezikovne »avtoritete« oz. »svetinje«, ki je »močan« ali »nemočan«, obenem pa usmerja življenje naroda. Zaradi tovrstnih ideoloških razpravljanj je še posebej v 3. tisočletju pogosto sleherno razpravljanje o narodu in kodifikaciji ter knjižnem jeziku dojemano kot anahronistično in *a priori* nacionalistično.

V tej tematski številki smo z osredotočenostjo na konkretna normativna vprašanja pisnega in govorjenega jezika v različnih jezikih postavili tovrstne konflikte na stran. Predvsem o teoretičnih vprašanjih poleg tega uvoda razpravljamo samo v prvem, uvodnem poglavju *Razvoj jezikovnega normiranja*, kjer en slovenski (Dobrovoljc) in en tuji (Vuković) avtor razpravljata predvsem o principih normiranja, seveda v prvi vrsti pisnega jezika. Temu poglavju sledi pravopisno poglavje *Pravopisna vprašanja slovenskega jezika*, kjer obravnavamo normiranje slovenskega pisnega jezika od pedagoške pravopisne problematike (Petek), preko konkretnih kodifikacijskih problemov pisnega jezika (Lengar Verovnik) do slovnično-kodifikacijske problematike (Smolej, Žele, Jakop-Kržišnik). Pravopisno poglavje je bistveno obsežnejše od pravorečnega, kar je posledica slovenske tradicije, pa tudi samostojnega pravorečnega posveta, ki smo ga v letu 2020 soorganizirali Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in SAZU z ZRC SAZU. Pravorečnim vprašanjem se bo, kljub v zadnjem času intenzivnejši dejavnosti tudi na področju govorjenega jezika, treba v prihodnjih

letih še dodatno posvetiti – predvsem v smislu funkcije javnega govora in odnosa do zasebnega prostora in govora. Zato smo s pravorečjem in govorjenim jezikom ravnali zelo previdno ter ga obravnavali v poglavju *Pravorečna vprašanja slovenskega jezika* na zelo konkretnih primerih v člankih štirih avtoric, ene z Univerze na Primorskem (Volk), druge z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Mirtič) in dveh z Akademije za gledališče, film, radio in televizijo (Žavbi-Podbevšek).

Najširši del te tematske dvojne številke pa je posvečen normativnim vprašanjem, ki presegajo slovenski jezik in področje slovenščine kot edinega jezika, v katerem živimo in ki ga normiramo za slovensko »narodno občestvo«. Poglavje *Normativna vprašanja iz ne samo slovenskega jezikovnega prostora* uvaja članek o slovenščini kot drugem, tujem jeziku (Pirih Svetina), s čimer najprej presežemo meje slovenskega jezikovnega prostora, čeprav ostajamo trdno povezani tudi s slovenščino in slovenistiko kot bazično vedo. Nato pa sledijo članki, vezani tudi na slovenščini stične jezike, od madžarsčine (Kolláth-Kruszlics-Gaal), nemščine (Štumberger), makedonščine (Labroska-Subiotto), češčine (Stankovska, Vojtech) do angleščine (Ilc-Stopar) in japonščine (Shigemori Bučar). Mogoče je oz. bo kdó pričakoval, da bomo v tem poglavju govorili samo o tradicionalno, kulturno in tudi geografsko s slovenščino stičnih jezikih. Toda slovenščina se je v zadnjih desetletjih v celoti odprla in zelo pomembno je tudi vprašanje odnosa npr. do azijskih in drugih neevropskih jezikov. Ta problematika normiranja prevzemanja iz neevropskih jezikov bi sicer zahtevala posebno številko, vendar tukaj vseeno odpiramo ta vprašanja, kar je tudi naloga znanosti – odpiranje novih znanstvenih poti in usmeritev.

Tematsko številko zaključuje *intervju s profesorjem Faganelom*, starosto, nestorjem slovenskega gledališkega govora (Kovačič), v katerem se pokaže ogromna razsežnost normiranja govorjenega jezika v preteklosti in tudi sedanjosti. Preko osebnih opažanj, podprtih z veliko strokovnega znanja, dobimo vpogled v odnos do knjižnega jezika, kot ga je doživljal, živel in soustvarjal nekdanji gledališki lektor, profesor ter predvsem slavist. Mnoge misli bodo odmevale še v prihodnosti in bodo iztočnica za nadaljnja raziskovanja slovenskega govorjenega jezika. Govorjeni jezik je prepogosto podvržen subjektivnosti, kar se je pokazalo tudi na nedavnem, že omenjenem pravorečnem posvetu. Bistvo delovanja in kakovostnega raziskovanja znanstvenika pa mora biti obvladovanje te subjektivnosti. Kot pravijo retoriki – osebno, npr. kakšna šala, mora biti le začimba javnega nastopa, ne pa da subjektivni pogled celo zakrije vsebino in prepogosto pomeni napad na osebo ter delo in je namenjeno žaljenju sogovorca.

Osnovni problem normiranja govorjenega jezika je pogosto zamenjevanje funkcije javnega govora in pisanja. Še posebej pri govorjenem jeziku hočejo, tudi znanstveniki, na podlagi osebnega govora v zasebnem govornem položaju le-tega uveljaviti kot knjižni (iz)govor, veljaven za vse slovensko »občestvo«. Ob tem ne upoštevajo, da je javni prostor nekaj povsem drugega kot zasebnost. In v javnosti se upoštevajo pravila retorike, ki pomenijo pripravo, premišljenost in spoštljivost. Pri govorjenem jeziku je pogosta tudi usmeritev: »Saj nihče ne bo dosegel tega najvišjega govora!«,

kar nas vodi v smer elitizacije in v končni fazi izključevanja na podlagi »ne dovolj« dobro realizacije knjižnega jezika. Najbolje se tovrstna usmeritev pokaže pri problemu tonemskosti. Pri tem moramo biti zelo previdni, da se ne bi ujeli v past izpostavljanja naših osebnih preferenc, kar je bilo v preteklosti pogosto (več o tem že v članku Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost iz leta 2012 v *Slavistični reviji*). Tonemskost je sestavni del knjižne izreke, realna pojavnost tonemskosti pa je naloga za raziskovanje in razpravljanje v prihodnosti – tudi v naslednjih številkah *Jezika in slovstva* ali katere druge jezikoslovne revije. Žal je pogosto sleherni dvom v opisano normo pojmovan kot »greh«, »zločin«, kar je povezano s sakralizacijo jezika, čemur je slovenščina še vedno prepogosto izpostavljena. Mislim, da je že skrajni čas za odmik od slehernih interventnih dejanj in nasilnih posegov v jezik v »imenu ljudstva« oz. v imenu »oblikovanja boljše družbe«. Najprej jezikoslovci, potem pa še drugi intelektualci se moramo tega zavedati, saj je »neresnična domneva, da je pri vprašanih jezikovne kulture nujna diktatorska moč jezikoslovcev ...« (Vilém Mathesius). In to je edina absolutna eksplicitna misel o jeziku, ki je smiselna.

Želimo naravni in sproščeni razvoj slovenskega jezika, ki s svojo razčlenjenostjo nujno rabi vključujočo ter tolerantno (jezikoslovno) misel na področju knjižnega jezika in javnega izražanja. Ali to zmoremo? Mislim da, to je bil tudi namen te tematske številke, v kateri je bilo kar nekaj izbranih, povabljenih avtorjev; večina je napisala svoj prispevek, nekateri žal niso uspeli. Nikakor pa ob tej tematski številki ne moremo reči – malo nas je, vendar smo izbrani. Ampak lahko rečemo: izbrani smo in ni nas malo. Bistvo znanstvenega diskurza mora biti dopuščanje različnosti in izvirnosti, ne pa ekskluzivizem ter zamejevanje znotraj ozkega kroga pa čeravno visoko kvalificiranih strokovnjakov. Šele ko bo znanost to strpnost živela, se bo to poznalo tudi v splošni družbi.

Še posebej pri kodifikaciji je pot pomembnejša od cilja, cilj, dokončna dolgoročna kodifikacija, pa nam ni znan ... – mi smo le opisovalci jezikovnega stanja, ki se nenehno spreminja, in iskalci najsprejemljivejše kodifikacije, ki mora biti čim bolj sočasna z aktualno normo. Več o problemu ravnotežja med rabo, normo in kodifikacijo najdete v tej številki, pa tudi v naslednjih razpravah *Jezika in slovstva*.

Na koncu se moram še posebej zahvaliti recenzentom, spoštovanim univerzitetnim kolegom – od Kopra do Prekmurja naj se razlega en velik prekmurski »Boug plati« –, saj ste se potrudili, da je pričujočih 18 znanstvenih razprav še boljših. Končna odgovornost pa je seveda na avtorjih in uredniku, ki pa sem svoje videnje in usmeritev opisal v tem uvodu.

Prijetno branje želim, čeprav znanstvena dela načeloma niso namenjena užitku. Pa vendar tudi uživajte v branju te dvojne številke.

prof. dr. Hotimir Tivadar,
področni urednik *Jezika in slovstva* ter te tematske številke

